

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده حقوق و علوم سرطبری

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته حقوق بین الملل

موضوع پایان نامه:

قابلیت اعمال قاعده ممنوعیت توسل به زور علی تهدیج به آن در فضای ماورای جو

استاد راهنما:

دکتر منصور جباری

استاد مشاور:

دکتر هیئت الله نژندی منش

استاد داور:

دکتر محمد علی صلح چی

نگارش:

مرتضی صادقی ده صحرايي

سال تحصیلی:

۱۳۸۹-۱۳۹۰

تقدیم به:

روح پدرم؛

که در تمام محظرات عمر خویش همیشه در کوره راههای زندگی راهنما و مادیم بود،

خانواده ام که بدون چشمداشت مهربانی را به من هدیه کردند؛

مادرم؛ که همیشه دعایش در همه حال نگهدارم بوده،

برادرانم (علی الخصوص آقا مصطفی)؛ که در تمام محظرات زندگیم تکیه

گاهم بودند،

خواهرانم؛ که محبت شان را خالصانه نارم کردند.

تقدیر:

سپاس بی کران، پروردگار یکتا را که به ما هستی بخشید، به طریق علم، نمونه‌مان کرد، به هم‌نشینی رهروان دانش
مفتخرمان نمود و خوشه‌چینی علم و معرفت را روزمان ساخت.

بر خود لازم می‌دانم از تمامی عزیزانی که در این راه مریاری نموده‌اند، تسکیر و سپاسگذاری کنم:
- استاد محترم راهنا، جناب آقای دکتر منصور جباری که بارها سمانی ما و مساعدت‌های شان در نگارش این
پژوهش، مریاری داده و مهربانانه بی‌سمودن این راه را بر من آسان نمودند.
- استاد محترم داور، جناب آقای دکتر محمد علی صلح‌چی، که زحمت خواندن و متعاقب آن داوری این
مشق را بر عهده گرفتند.

- استاد محترم مشاور، جناب آقای دکتر سمیت الله نریدی‌نش، که با توجه بسیار، اثر حاضر را مطالعه
نمودند، نظرات دقیق خود را در اختیارم قرار دادند و ابراز لطف بسیار نمودند.
و به پاس الطائی که به اینجانب در طول دوران تحصیلات دانشگاهی داشته‌اند قطعاً زیر باره ایشان تقدیم می‌کنم:

تورا دوست دارم
و این سعادت بی بدست
ترا که تفسیر کشفه های منی،
ترا که سلوه میخشی یافته های کوچکم را
و من با تو، شادی ریافتن را قسمت می کنم
من تمام آنچه را که دیر زانست کم کرده ام
در کنار تو یافتم.
پر ششها، شانه های حوصله ات را خم میکند
تو اما، با صمیمانه ترین نوشندها
از میوه های دانشت، پر می کنی سبد پر ششها را
تویی که می پذیری ناتوانی مرا
و همیشه از شمال و جنوب تجربه یافت
ارمغانی برای سوالاتم داری
تو، مرا تا آینده همراهی میکنی
مثل آفتاب بالای سرم.
من ناتوانم از بودن و تو ناتوانی از نتاییدن
ترا دوست دارم
و این...

چکیده

کنجکاوی بشر برای دست یابی به دنیای ناشناخته اطراف خود سبب شد تا بتواند به فضا و فضای ماورای جو دسترسی پیدا کند. فضای ماورای عبارت است از فضایی که از آخرین نقطه محدوده ی هوایی فوقانی قلمرو هر کشور شروع می شود و شامل ماه و دیگر اجرام سماوی می گردد. این عرصه به لجاظ اهمیتی که در زندگی بشر امروز داشته نیازمند یک نظام حقوقی می باشد و حقوق فضای ماورای جو نیز عبارت است از مقررات حاکم بر اکتشاف و بهره برداری از فضای ماورای جو که از زمان اولین پرتاب ماهواره به فضا در سال ۱۹۵۷ توسط انسان شروع به رشد و توسعه کرد بطوریکه معاهدات، کنفرانس ها، اعلامیه ها و قطعنامه های متعددی توسط سازمان های بین المللی علی الخصوص مجمع عمومی و همچنین ارکان فرعی این رکن (کوپوس) و... صادر گردید که از جمله این معاهدات می توان معاهده فضا ۱۹۶۷، معاهده نجات ۱۹۶۸، معاهده مسئولیت ۱۹۷۲، معاهده ثبت ۱۹۷۵ و موافقت نامه ماه ۱۹۸۴ را نام برد که همگی نظام حقوقی این عرصه را تشکیل میدهند.

یکی از اصول مهم حقوق بین الملل نیز که شکل قاعده آمره پیدا کرده است، قاعده ی ممنوعیت توسل به زور می باشد. بر اساس این قاعده کشورها از توسل به زور در روابط خودشان ممنوع هستند. یکی از خواستگاه های تجلی روابط میان کشورها می تواند فضای ماورای جو باشد. در نتیجه این مسئله مطرح می شود که آیا این قاعده در فضای ماورای جو نیز حاکم است یا خیر و در صورت قابلیت اجرایی آیا با استثنای همانند عرصه ی زمین رو برو می باشد؟ که باید گفت با بررسی نظام حقوقی حاکم بر فضای ماورای جو در عرصه ی فضای ماورای جو نیز همانند عرصه ی زمین این قاعده ی آمره، قابلیت اجرایی دارد و همچنین با استثنای همچون دفاع مشروع و اقدامات دسف جمعی توسط شورای امنیت در چهارچوب نظام حقوقی حاکم بر این عرصه مواجه می باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۸	فصل اول: فضای ماورای جو و نظام حقوقی حاکم بر آن.....
۹	بخش نخست: مفهوم و ماهیت حقوقی فضای ماورای جو.....
۹	گفتار اول: مفهوم فضای ماورای جو و مرزبندی آن.....
۹	بند اول: مفهوم فضای ماورای جو.....
۱۰	بند دوم: مرزبندی و نشانه گذاری فضای ماورای جو.....
۱۱	الف: مرزبندی براساس معیارهای علمی و تکنولوژیک.....
۱۲	ب: تعیین حدود براساس رویکرد عملی.....
۱۴	گفتار دوم: بررسی نظریه های حقوقی راجع به ماهیت فضای ماورای جو.....
۱۵	گفتار سوم: اعمال حاکمیت در فضای ماورای جو.....
۱۶	بند اول: عدم تصاحب و تملک فضا.....
۱۷	بند دوم: عدم تملک فضا و بهره برداری تجاری از آن.....
۱۷	بخش دوم: نظام حقوقی حاکم بر فضای ماورای جو.....
۱۹	گفتار اول: معاهدات.....
۲۰	بند اول: معاهدات چند جانبه.....
	الف: معاهده اصول حاکم بر فعالیت های کشورها در زمینه اکتشاف و بهره برداری از فضای ماوراء جو شامل ماه و سایر اجرام سماوی (معاهده فضای ماوراء جو) ۱۹۶۷.....
۲۰	ب: موافقت نامه نجات فضانوردان، باز گرداندن فضا نوردان و باز گرداندن اشیاء پرتاب شده به فضا
۲۲	.....
۲۳	ج: کنوانسیون مسئولیت <i>بني المللی</i> خسارات ناشی از اشیاء فضایی.....

- د: کنوانسیون ثبت اشیاء پرتاب شده به فضای ماورای جو ۲۴
- ه: موافقت نامه حاکم بر فعالیت های کشورها در ماه و سایر اجرام سماوی ۲۴
- بند دوم: معاهدات دو جانبه..... ۲۶
- الف: معاهده سیستم های ضد موشک بالستیک (۱۹۷۲)..... ۲۶
- ب: معاهده مربوط به جمع آوری موشک های هسته ای با قدرت پرواز کوتاه (برد کوتاه) (۱۹۸۷). ۲۷.
- ج: سایر معاهدات دو جانبه مرتبط بفضای ماورای جو (گسترش تسلیحات و غیر نظامی کردن فضای ماورای جو)..... ۲۸
- گفتار دوم: عرف بین المللی ۲۹
- بند اول: عنصر مادی ۳۰
- بند دوم: عنصر معنوی عرف ۳۱
- گفتار سوم: اصول کلی حقوقی: مفهوم و مصادیق مرتبط با فضا..... ۳۲
- بند: مفهوم اصول کلی حقوقی ۳۲
- بند دوم: اصول کلی حقوقی مرتبط با فضای ماورای جو..... ۳۴
- الف: آزادی کاوش و استفاده..... ۳۴
- ب: اصل عدم تصاحب..... ۳۵
- ج: اصل استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو..... ۳۵
- د: اصل میراث مشترک بشریت..... ۳۶
- ه: اصل همکاری بین المللی..... ۳۷
- گفتار چهارم: مصوبات و رویه های سازمان های بین المللی..... ۳۸
- گفتار پنجم: حل و فصل اختلافات راجع به فضای ماورای جو ۴۱
- فصل دوم: تحلیل حقوقی قاعده ی منع توسل به زور یا تهدید به آن ۴۹
- بخش نخست: تبیین قاعده ی منع توسل به زور یا تهدید به آن: مفهوم و ماهیت..... ۵۰
- گفتار اول: مفهوم قاعده ی منع توسل به زور یا تهدید به آن..... ۵۰
- بند اول: دوران پیش از جنگ اول جهانی (۱۹۱۴)..... ۵۰

- بند دوم: دوران پس از جنگ اول جهانی تا سال ۱۹۴۵..... ۵۳
- بند سوم: دوران پس از ۱۹۴۵..... ۵۴
- گفتار دوم: ماهیت قاعده ممنوعیت توسل به زور یا تهدید به آن..... ۵۵
- بخش دوم: جایگاه قاعده و گستره ی اجرایی آن در حقوق بین الملل..... ۶۰
- گفتار اول: جایگاه قاعده منع توسل به زور یا تهدید به آن در حقوق بین الملل..... ۶۰
- بند اول: حقوق بین الملل عرفی..... ۶۱
- بند دوم: حقوق بین الملل معاهده ای..... ۶۲
- الف: کنوانسیون های لاهه ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷..... ۶۲
- ب: میثاق جامعه ملل (۱۹۱۹)..... ۶۳
- ج: معاهدات لوکارنو (۱۹۲۵)..... ۶۴
- د: پیمان بریان-کلوگ (۱۹۲۸)..... ۶۴
- ه: منشور سازمان ملل متحد (۱۹۴۵)..... ۶۵
- و: سایر اسناد و معاهدات..... ۶۶
- گفتار دوم: گستره اجرایی قاعده ی منع توسل به زور یا تهدید به آن..... ۶۸
- بند اول: از حیث جغرافیایی..... ۶۹
- بند دوم: از حیث اشخاص..... ۶۹
- بند سوم: از حیث هدف اعمال قاعده..... ۷۰
- فصل سوم: امکان توسل به زور یا تهدید به آن در فضای ماورای جو..... ۷۲
- بخش نخست: توسل به زور در فضای ماورای جو..... ۷۳
- گفتار اول: بررسی نظریات مخالفین..... ۷۳
- گفتار دوم: بررسی نظریات موافقین..... ۷۴
- گفتار سوم: نتایج به دست آمده در زمینه ی توسل به زور در فضای ماورای جو..... ۷۹
- بخش دوم: تحلیل نظام حقوقی حاکم بر ممنوعیت استفاده از زور در فضای ماورای جو..... ۸۱
- گفتار اول: مقررات..... ۸۱

- بند اول: حقوق بین‌الملل عرفی ۸۱
- بند دوم: معاهدات ۸۴
- گفتار دوم: ساز و کارها ۸۸
- بند اول: ساز و کارهای بین‌المللی در فضای ماورای جو ۸۹
- بند دوم: سازوکارهای دو جانبه‌ای و چند جانبه‌ای منطقه‌ای ۹۰
- الف - شورای همکاری بین‌المللی در مطالعه و استفاده از فضای ماورای جو ۹۰
- ب - آژانس فضایی اروپایی ۹۲
- گفتار سوم: رابطه قاعده‌ی منع توسل به زور یا تهدید به آن با برخی اصول حاکم بر فضای
ماورای جو ۹۳
- بند اول: اصل غیرنظامی کردن فضای ماورای جو ۹۳
- بند دوم: اصل استفاده مسالمت‌آمیز از فضای ماورای جو ۹۸
- بند سوم: کنترل تسلیحات در فضای ماورای جو ۱۰۵
- گفتار چهارم: استثنائات اعمال قاعده منع توسل به زور یا تهدید به آن در فضای ماورا جو ۱۱۱
- بند اول: دفاع مشروع ۱۱۱
- بند دوم: اقدامات نظامی تحت نظارت سازمان ملل متحد ۱۱۹
- بند سوم: استثنائات خارج از منشور ملل متحد ۱۲۳
- الف: حمایت از حق تعیین سرنوشت ملت‌ها ۱۲۳
- ب: حمایت از حقوق بشر ۱۲۵
- نتیجه‌گیری ۱۲۹
- منابع و مآخذ ۱۳۴

الف: بیان مساله

کنجکاوی بشر برای دست‌یابی به دنیای ناشناخته اطراف خود باعث شد تا بتواند به فضا و فضای ماورای جو دسترسی پیدا کند. امروزه، بشر توانسته است به اقمار و سیاره‌های مختلف مسافرت بکند. هر کدام از این دنیاهای جدید دارای مزیت‌های خاص خود برای بشر می‌باشد. به طور مسلم، مزیت‌های فضا بر همه چیز کسری پوشیده نیست. امروزه فضا به عنوان معجری برای ارتباطات جهانی، انتقال داده‌ها، فعالیت‌های درخت‌نوردی و نظامی مورد استفاده قرار می‌گیرد. حتی رفاه اقتصادی و امری بی‌سظری از ملتها تا حد زیادی به فضا وابسته شده است. بنابراین، خود این مقوله نظرمند تدوین یک نظام حقوقی می‌باشد. در این راستا کشورها و سازمان‌های بین‌المللی - عمدتاً سازمان ملل متحد - در تشکیل و تدوین این نظام تلاش‌های مهمی را انجام داده‌اند به گونه‌ای که امروزه می‌توان از حقوق بین‌الملل فضا سخن به میان آورد. در این میان، یکی از مسائلی که از ابتدا مطرح شده است بحث استفاده مسالمت‌آمیز از فضا و فضای ماورای جو بوده است. بدون تردید، هر چند، اهداف و انگیزه‌های علمی به طور مسلم بخش مهمی از بهره‌برداری از فضا می‌باشند؛ اما این اهداف و انگیزه‌های نظامی بودند که سبب توسعه فناوری لازم برای ایجاد دسترسی به فضا شدند. در حالی که سران کشورها از کاربردهای مسالمت‌آمیز فضای ماورای جو حمایت کرده‌اند و دولت‌ها هم از استقرار و هم از استفاده از تسلیحات فضایی اجتناب کرده‌اند، اعضای جامعه بین‌المللی، به ویژه قدرتهای فضایی، حضور فضایی بیشتر در این زمینه را در فضا حفظ کرده‌اند. امروزه کاربران نظامی فضا محدود به قدرتهای فضایی نمی‌شوند. پیشرفت در فناوری‌ها قابلیت دسترسی بیشتر به خدمات پرتاب فضا را در دسترس بسظری از کشورها قرار داده است. حتی کشورهایی که فاقد فناوری و منابع برای دسترسی به فضا بودند خودشان با اتکای بر فناوری فضایی، خرید از دیگران و ... قادر به حمایت از فعالیت‌های نظامی خود در این عرصه هستند. بحث در مورد اهداف مسالمت‌آمیز که در اوایل عصر فضا شروع شد و تا امروز ادامه دارد، منصرف از قصد اول بی‌تدوین کنندگان معاهده فضای ماورای جو، مسبوق بر روی کشورها بوده است.

یکی از اصول مهم حقوق بین‌الملل، که شکل قاعده آمره پیدا کرده است، قاعده‌ی ممنوعیت توسل به زور می‌باشد. بر اساس این قاعده کشورها از توسل به زور در روابط خود ممنوع هستند. یکی از خاستگاه‌های تجاری روابط میان کشورها، می‌تواند فضای ماورای جو باشد. امروزه کاربردهای صلح آمیزی از فضا در عرصه فضا به خوبی جا افتاده است و اگر چه ابتدا بحث نظام‌ی کردن کاربردهای فضا مطرح بود، اما امروزه عمدتاً مسأله تسلیحاتی کردن و استفاده از زور در فضا و فضای ماورای جو مطرح است. بنابراین این سوال قابل طرح است که آیا در فضای ماورای جو با توجه به تحولات اخیر در این عرصه، این قاعده (یعنی قاعده‌ی ممنوعیت توسل به زور) تهدید می‌شود یا نه؟ آیا زور می‌تواند به طور قانونی در فضای ماورای جو استفاده شود؟

در این نوشتار نگارنده به بررسی چارچوب فعلی حقوقی ناظر بر فضای ماورای جو و این مسأله که آیا این چارچوب از تسلیحاتی کردن فضا و استفاده از زور در فضا حمایت می‌کند یا نه، خواهد پرداخت. به طور مسلم شناخت فضا و فضای ماورای جو در این راستا حائز اهمیت است. در این نوشتار رژیم حقوقی بین‌المللی ناظر بر فضای ماورای جو و اصل اهداف مسالمت آمیزی و همچنین اختلال حقوقی توسل به زور به موجب حقوق بین‌الملل و این که چگونه حقوق در فضای ماورای جو اعمال می‌شود، نیز بررسی می‌شود و به طور مختصر به محدودیت‌های کنترل تسلیحاتی در فضای ماورای جو پرداخته خواهد شد.

ب: سوال یا سوالات تحقیق

- ۱ - آیا قاعده‌ی ممنوعیت توسل به زور تهدید می‌شود یا نه در فضای ماورای جو قابل اعمال است؟
- ۲ - در صورت قابلیت اعمال این قاعده در فضای ماورای جو، آیا این قاعده با استثنائاتی روبه‌رو می‌باشد؟

ج: فرضیه یا فرضیه‌ها

- ۱ - قاعده ممنوعیت توسل به زور تهدید می‌شود یا نه در فضای ماورای جو قابل اعمال است.

۲ - اجرای قاعده ی ممنوعیت توسل به زور علی‌تهدیج به آن در فضا ی ماورای جو با استثنائاتی روبه رو می باشد .

د: تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح

فضای ماورای جو: عبارت است از فضایی که از آخرین نقطه ی محدوده ی هوایی فوقانی قلمرو هر کشور شروع می شود و شامل ماه و دیگر اجرام سماوی می گردد.

قاعده منع توسل به زور: قاعده ای است که بر اساس آن کشورها در روابط خود با یکدیگر بای از توسل به زور علی‌تهدیج به استفاده از زور خودداری نمایند.

ه: بجزئی موضوع

در مورد فضا ی ماورای جو و همچنین در خصوص قاعده ممنوعیت توسل به زور- در هر مورد- به تنهایی تحقیقاتی صورت گرفته است که تنها بخشهایی از موضوع را همانطور که گفته شد به طور مستقل مورد بررسی قرار داده اند . برخی از پان نامه ها و مقالات و کتاب ها ی نوشته شده در مورد نظام حقوقی فضا ی ماورای جو و قاعده ی ممنوعیت توسل به زور به تفکک یک به شرح زیر است که در هر مورد نتایج علمی ارزشمندی بدست آمده که ذیلا به آنها اشاره می شود ولی همچنین شایان ذکر می باشد که نتایج حاصله هرچند به اختصار و به صورت جزئی بخش هایی از موضوع را همپوشانی می کنند ولی همچنان که از نتایج حاصله متبادر به ذهن می شود موضوع این نوشتار تا آنجا که نگارنده تحقق یافته کرده است به طور اخص مورد توجه و بررسی هج کدام از این نوشتارها قرار نگرفته است :

۱- محیی سنی، کمیته ی استفاده صلح آمیز از فضا ی ماورای جو و نقش آن در تدوین رژیم حقوقی پخش مستقیم ماهواره ای، پان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرکز، ۱۳۸۴. (هدف پژوهش: اهمیت روز افزون استفاده از فضا ی ماورای جو و ضرورت تحلیل چگونگی روند بهشرفت تدوین رژیم حقوقی استفاده از فضا ی ماور جو در زمی پخش مستقیم ماهواره ای. نتیجه: کمیته تاکنون در جهت تدوین رژیم حقوقی پخش مستقیم ماهواره ای اقدامات زلادی انجام و اسناد حقوقی زلادی را در این راستا تصویب نموده که از مهمترین این اسناد اعلام بی اصول حقوقی حاکم بر استفاده دولت ها از ماهواره ها ی مصنوعی دور کره ی

زمین در خصوص پخش مستقیم بین‌المللی تلویزیونی است که این پژوهش به بررسی آن و نفع به بررسی اقدامات کمیته و فعالیت‌های آن در خصوص تدوین رژیم حقوقی پخش مستقیم ماهواره ای پرداخته است.)

۲- محسن صغری، آزادی فضای ماورای جو و حاکمیت دولتها در حقوق بین‌الملل، پالان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرکز، ۱۳۷۹. (هدف: بررسی این پرسش که آیا آزادی فضای ماورای جو مطلق است یا خیر؟ و این که آیا فعالیت آزاد قدرت‌های دارای تکرولوژی فضایی در فضا، حاکمیت کشورها فاقد این تکنولوژی را در زمین و فضا مخدوش نموده اند؟ نت‌جعه: بسطی از فعالیت‌ها بی که با استفاده از عرصه‌ی فضای ماورای جو توسط صاحبان تکنولوژی فضایی انجام گرفته و می‌گردد آثار زیانباری برای منافع سطحی، اقتصادی و فرهنگی سای کشورها در پی داشته و دارد که این فعالیت‌ها باین اساس ماده ی III معاهده ی فضای ماورای جو ۱۹۶۷ محققا باینستی به نفع و در جهت حفظ صلح و امنیت بین‌المللی، اشاعه ی همکاری و تفاهم بین‌المللی و در چهارچوب مقرراتی که متضمن حقوق جامعه ی بشریت باشد محدود و معلوم گردد تا از این طریق حقوق حاکمه ی دولت‌ها در زمین و فضا و منابع آن محترم شمرده شود)

۳- محیی خسروی، مقایسه اصول حاکم بر هوا و فضا، پالان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرکز، ۱۳۸۰. (این پژوهش نین تنها به تشریح و تفسیری ابعاد معاهدات و موافقت نامه ه ای بین‌المللی ناظر بر هوا و فضا و نین حقوق بین‌الملل هوا و فضا پرداخته و پس از تشریح ابعاد مختلف، جنبه های تشابه و تفاوت این دو قلمرو را مورد نظر و بررسی قرار داده است.)

۴- فرشاد علی طوی، نظام حقوقی فضای ماورای جو، پالان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرکز، ۱۳۷۹. (این پالان نامه نین همانطور که از عنوان آن متبادر به ذهن م ی شود به بررسی تاریخیچه ی شکل‌گیری نظام حقوقی فضای ماورای جو، نقش سازمان ملل در شکل‌گیری و توسعه این نظام حقوقی و همچنین بررسی معاهدات بین‌المللی و کارکردهای کمیته ی استفاده ی صلح آمی از فضا ی ماورای جو (کوپیس) در تدوین این نظام حقوقی و تشریح و تفسیری این اقدامات پرداخته است.)

۵- شهرلو ربانی فر، اصل منع توسل به زور و محدوده ی آن در حقوق بین‌الملل، پالان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شه یی بهشتی، ۱۳۷۴ (این پالان نامه ابتدا به بررسی شکل‌گیری اصل منع توسل به زور در حقوق بین‌الملل و در سطح بین‌المللی پرداخته و به دنبال آن و همانطور که از عنوان پالان نامه قابل درک است استثنائات این اصل و محدودیت‌هایی که در اعمال این اصل، کشورها با آن روبه رو هستند را مد نظر قرار داده و صرف

نظر از استثنائات کلاسیک این اصل استثناعات جدی را با توجه به تحولات حقوق بین‌الملل مطرح و بررسی می‌کند من جمله حمایت از اصل حق تعیین سرنوشت ملت‌ها و نفع حمایت از حقوق بشر به طور سازمان یافته)

۶- الهام امینی زاده، بررسی ارزش اصل عدم توسل به زور در حقوق بین‌الملل، پایانی نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۸ (این پژوهش در پی بررسی ارزش و جایگاه اصل منع توسل به زور در حقوق بین‌الملل و در روی کره زمین بوده که در این راستا استدلالات کشورها در خصوص اعمال اصل و نفع نارسایی قواعد موثر و عملی حقوق بین‌الملل در زمینه ممنوعیت توسل به زور را بررسی و به باد انتقاد گرفته است و به این نتیجه می‌رسد که تا رسیدن به شکل گنبدی قواعد موثر در خصوص این اصل وظیفه ای که متوجه کشورها می‌شود این می‌باشد که قواعد موجود حقوق بین‌الملل را با حسن نیت و تعهد حقوقی که لازمه‌ی حاکمیت بین‌المللی است مورد تفسیر قرار داده و به مرحله‌ی اجرا در آورد و این‌که حاکمیت کشورها که مانع بزرگی برای اجرای قواعد حقوق بین‌الملل است بایستی در جهت اجرای این قواعد قرار گیرد بطوری‌که در صورت وقوع تجاوز، کشورها با اقدام جمعی بر اساس اصول حقوق بین‌الملل با متجاوز به مقابله بپردازند، تا بدین طریق توسل به زور به یک پدیده‌ی نادر در سطح بین‌المللی تبدیل و تلقی شود).

7- Michel Bourbonnière and Ricky J. Lee, Legality of the Deployment of Conventional Weapons in Earth Orbit: Balancing Space Law and the Law of Armed Conflict, *The European Journal of International Law* Vol. 18 no. 5 © EJIL 200

8. D. Forkosch, *morris, Outer Space and Legal liability, The Hague: Nijhoff, Hingham MA: Distributer for US and Canada, Kluwer Boston, 1982*

9- Nozary, fariborz, *The law of Outer Space, Institute of international Law, University of Stockholm, 1973*

کتاب و مقالات خارج از مرتبط نفع هر یک تنها به جنبه‌های مختلفی از فضای ماورای جو مثل موارد بالا (فضای ماورای جو و مسئولیت دولت‌ها، نظام حقوقی فضای ماورای جو، استقرار سلاح‌های سنتی در مدار زمین (توازن میان حقوق فضا و حقوق مخاصمات مسلحانه) و ...) و نفع قاعده‌ی ممنوعیت توسل به زور به

صورت خاص و جداگانه پرداخته اند. در نهایت باین گفت که موضوعی که این جانب در پی بررسی آن می باشم با توجه به سوابق خاص ذکر شده در فوق و نین تحقیقی که در این خصوص انجام داده ام تاکنون مورد بررسی هیچ نوشتاری به طور مستقیم نبوده است و قابلیت کار و بررسی را دارا می باشد.

و: اهداف تحقیق

مهم ترین اهداف نگارنده عبارت است از:

الف) شناخت ماهیت قاعده ممنوعیت توسل به زور

ب) بررسی امکان اجرای قاعده ممنوعیت توسل به زور در فضای ماورای جو

ج) شناخت اصول حقوقی حاکم بر فضای ماورای جو

د) تبیین شرایط قاعده ممنوعیت توسل به زور

ز: روش شناسی

روش نگارنده در این تحقیق توصیفی، حقوقی و تحلیلی می باشد. ضمن توصیف هر پدیده به بررسی و تحلیلی حقوقی آن پرداخته می شود.

شبهه و روش گردآوری اطلاعات در این رساله، روش کتابخانه ای و با استفاده از منابع و مآخذ، اعم از کتب و مقالات به زبان فارسی، انگلیسی و فرانسه می باشد. علاوه بر این، به اقتضای هر مبحث به حقوق موضوعه، اعم از کنوانسیونها، پروتکلها، بین المللی، قطعنامه های شورای امنیت و مجمع عموم ی سازمان ملل متحد، روی قضایی بین المللی، دکترین و نظر علمای حقوق و دیگر اسناد و مدارک حقوق بین الملل اشاره کاملی صورت گرفته و منابع آن هم به صورت پانویس آورده شده است.

ساماندهی تحقیق

تقسیم منطقی و معقول این پژوهش در صورتی موجه می نمود که همه ابعاد آن بتواند مورد بررسی قرار گئی. از این رو لازم شد تا این پژوهش در سه فصل به شرح زیر تدوین شود:

فصل اول: فضای ماورای جو و نظام حقوقی حاکم بر آن

فصل دوم: تحلیلی حقوقی قاعده منع توسل به زور علی‌تهدیخ به آن
فصل سوم: امکان توسل به زور علی‌تهدیخ به آن در فضای ماورای جو.
در پائلن نهن نهنجه گئی ارای می گردد.

بر خود لازم می دانم تا از زحمات اساتذ محترم را هنما و مشاور و همچنین داور محترم صم بهانه تشکر
و سپاسگزاری نمام.

فصل اول:

فضای ماورای جو و نظام حقوقی حاکم بر آن

بخش نخست: مفهوم و ماهیت حقوقی فضای ماورای جو

در این بخش مفهوم و ماهیت حقوقی فضای ماورای جو بحث خواهد شد. به طور مسلم تعیین این مفهوم ما را در بررسی اعمال قاعده منع توسل به زور و دیگر ابعاد آن کمک خواهد کرد.

گفتار اول: مفهوم فضای ماورای جو و مرزبندی آن

یکی از بحث‌های مهم در حقوق بین‌الملل هوا و فضا مفهوم فضای ماورای جو و همچنین تعیین دقیق مرز آن می‌باشد. از این رو بحث و بررسی در خصوص تعیین این مفهوم ضروری است. بنابراین در این گفتار ابتدا مفهوم فضای ماورای جو مورد بحث قرار می‌گیرد و سپس به بررسی نظریات مربوط به مرزبندی و نشانه گذاری این فضا پرداخته می‌شود.

بند نخست: مفهوم فضای ماورای جو

مهمترین و نخستین مفهوم دخیل در این بحث آن است که ادبیات حقوقی چه برداشتی از مفهوم «فضا» دارد و این مفهوم چه رابطه‌ای با «هوا» داشته و از نظر فیزیکی می‌توان حد و مرزی مشخص برای تعیین گسترده آن مشخص نمود؟

در ادبیات حقوق خارجی، واژگان *outer space, space, air space* وجود دارند. با توجه به فرهنگ آکسفورد^۱ منظور از دو واژه نخست، همان هوا یعنی سطح نخست بالای قلمرو خشکی یا آبی زمین بوده و مترادف می‌باشند.^۲ اما واژه اخیر صرفاً ناظر بر ماورای جو یعنی کره ماه و سایر کرات واقع در منظومه شمسی و دیگر منظومه‌ها (تا حد حصول دانش بشری و امکان حضور انسان یا ساخته‌های بشر) بوده و در ادبیات فارسی بدان فضا نیز اطلاق می‌شود که گاه حتی از آن به «فضای ماورای جو» یاد می‌گردد. با این حال

^۱ Oxford Advanced Learner's Dictionaries, Oxford, 1998, p.27

^۲ See J. L. Brierly, The law of Nations, (Oxford, Oxford University Press), 1963, p. 240

به نقل از رضا فرمنش، مسئولیت بین‌المللی دولت در رابطه با فعالیت آنان در فضای ماورای جو، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۴.

مرز مشخص بین حدود هوایی و فضایی وجود ندارد^۱ واقعیت این است که مرز بندی دقیق مصداقی و عینی این واژگان به ظاهر مشخص، چندان دشوار است که نظم حقوق بین الملل نیز از عهده آن بر نیامده و تبیین برخی حوزه های آن تعریف دقیق و کلی را به دلیل تازگی و نوپایی حقوق فضا، به آینده سپرده است.^۲ با این حال آنچه به عنوان وفاق مسلم دولت ها و دیگر بازیگران در حقوق بین الملل نمود یافته این است که فضا ماهیتی متفاوت از هوا یا جو داشته و به همین دلیل حقوق ناظر بر آنها به عنوان دو بخش مستقل در حقوق بین الملل تلقی می شود.^۳

در د کترین حقوقی، در خصوص تعیین حد و مرز دقیق فضا (فضای ماورای جو) از هوا یا جو، دیدگاه های مختلفی وجود دارد و تعدد این دیدگاه ها نشان می دهد که دکترین جامع و غالبی را نمی توان یافت. در مجموع می توان گفت: فضای ماورای جو عبارت است از فضایی که از آخرین نقطه ی محدوده ی هوایی فوقانی قلمرو هر کشور شروع می شود و شامل ماه و دیگر اجرام سماوی می گردد.

بند دوم: مرز بندی و نشانه گذاری فضای ماورای جو

در گذشته مسأله اصلی این بوده که آیا اصولاً نیازی به خط مرزی وجود دارد یا خیر. در پاسخ به این سوال نظری های مختلفی مطرح شد. همچنین موضع گیری های اتخاذ شده قبل از سال ۱۹۷۰ اصولاً همچنان بی تغییر مانده اند. بیشتر کشورها این ضرورت را تأیید کرده اند، اما هنوز منابع و افرادی معتبر هستند که معتقدند یک حد و مرز ثابت و عملی از نظر سیاسی پذیرفته شده وجود ندارد و این که هر گونه تلاش در آن جهت را باید تا کسب تجارب بیشتر و دید بهتر در مورد نوع فعالیت های انجام شده به تعویق انداخت.^۴

البته کسانی هم هستند که معتقدند تا کنون عدم وجود حد و مرز منجر به بروز مناقشه نشده است. چکیده مسئله در این حقیقت نهفته است که حقوق هوایی هرگز تعریف مشخصی از اصطلاح «فضای هوایی» ارائه نمی دهد و پرسش های راجع به رابطه آن با مقوله «فضای ماورای جو» را بدون پاسخ گذاشته است. این مسئله در سی سال اخیر ذهن دولت ها، سازمان ملل متحد و جوامع علمی و حقوقی جهان را به خود مشغول

^۱ محمد رضا ضیایی بیگدلی، حقوق بین الملل عمومی (تهران، گنج دانش، ۱۳۸۷)، ص ۷۱۳.

^۲ همان، ص ۳۷۴.

^۳ همان، ص ۳۷۴.

^۴ مجید خسروی، مقایسه اصول حاکم بر هوا و فضا، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق بین الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد واحد تهران

مرکزی، ۱۳۸۶، ص ۲۱.